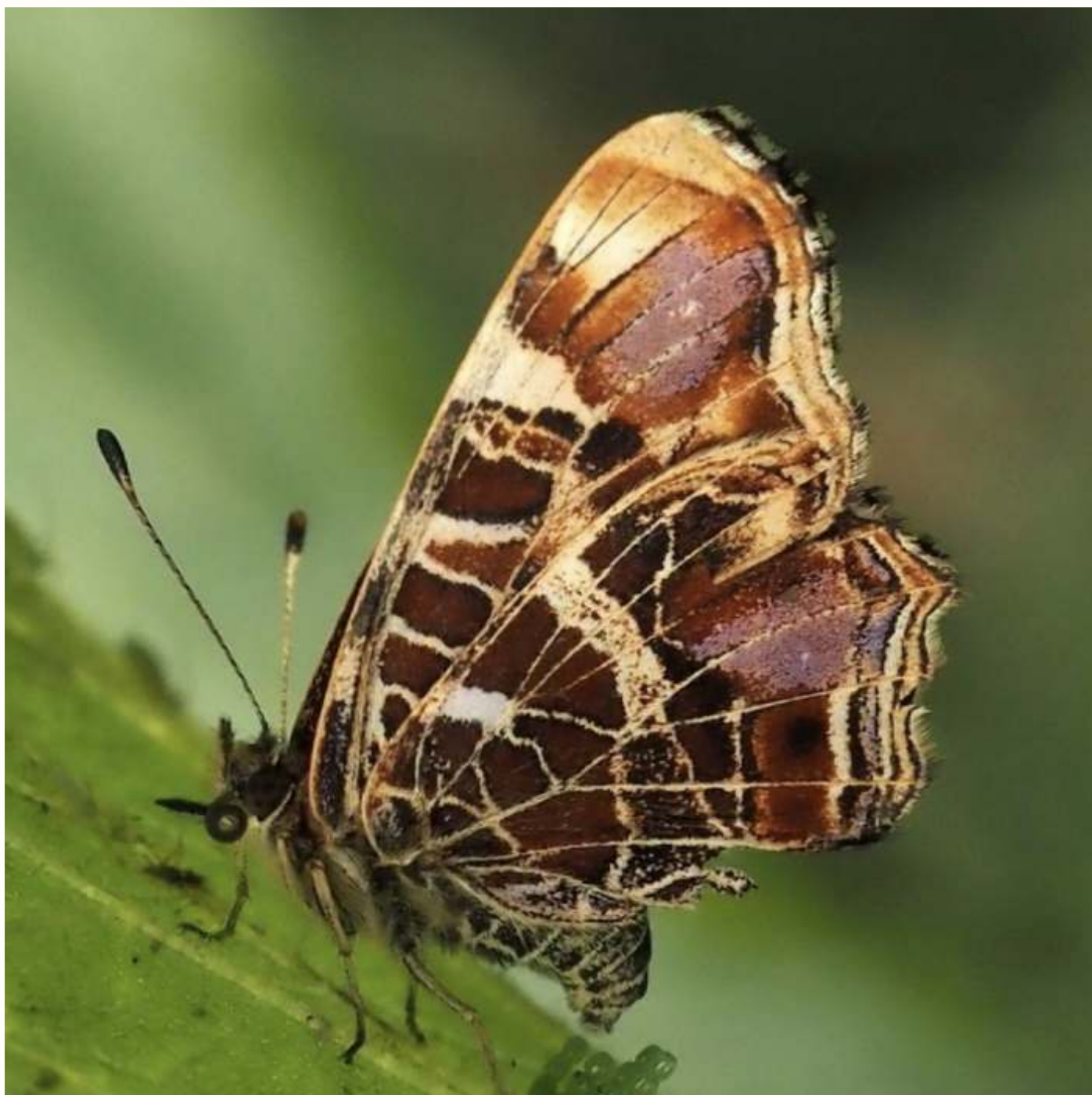

Natuurklanken

juli - augustus - september 2025 nummer 3

Natuurvereniging

KNNV

Epe-Heerde

Colofon

Wat doen wij

KNNV Epe-Heerde is een actieve vereniging. Naast ontspanning doen we inventarisaties van flora en fauna, gegevens die de landelijke databanken voorzien van nuttige informatie in ons werkgebied. Op het gebied van natuurbescherming houden we de ontwikkelingen in de regio bij en geven we advies en commentaar in het belang van de natuur.

Over Natuurklanken

Natuurklanken is het afdelingsblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurvereniging (KNNV), afdeling Epe-Heerde. Het wordt verspreid onder de leden en verschijnt vier maal per jaar.

Coördinatie bezorging

Willie van Eldert

Redactie en digitale kopij

Lita Keuskamp, Joke van Litsenburg, Herwin Looman
Kopij naar: redactie@epe-heerde.knnv.nl

Sluitingsdatum kopij volgende Natuurklanken:
1 september 2025.

Voor het aanleveren van foto's: zie de informatie op de website.

Contributie en lidmaatschap

Leden € 35,00 per jaar

Huisgenootleden en jongeren € 15,00 per jaar

Leden van andere KNNV afdelingen € 15,00 per jaar

Contributie betalingen steeds vóór 1 maart naar:

Rabobank IBAN: NL69RABO0101.219.865 t.n.v.

penningmeester KNNV afd. Epe-Heerde, Weteringdijk 47, 8166 KS Emst

Indien u het lidmaatschap wilt beëindigen dan dient dit schriftelijk te gebeuren (via ledenadm.) vóór 1 november voorafgaand aan het nieuwe lidmaatschapsjaar.

Groene kikker, Epe Renderklippen - Foto Jenneke Kamphuis

Bestuur

Voorzitter: Harry Rijken

voorzitter@epe-heerde.knnv.nl

Secretaris: Eelco Bakker

secretaris@epe-heerde.knnv.nl

Penningmeester: Ron Roovers

penningmeester@epe-heerde.knnv.nl

Algemeen lid: Wim Oosterloo (contactpersoon natuurbescherming)

wimoosterloo@epe-heerde.knnv.nl

Algemeen lid: Erwin Reinhard

erwin.reinhard@epe-heerde.knnv.nl

Ledenadministratie

Henk Dirkzwager

ledenadministratie@epe-heerde.knnv.nl

Website

landelijk: www.knnv.nl

afdeling: epe-heerde.knnv.nl

Webmaster: Herman Snoek

info@epe-heerde.knnv.nl

Social media

Instagram: [@KNNVEpeHeerde](https://www.instagram.com/KNNVEpeHeerde)

Contactpersoon werkgroepen

Planten: Egbert de Boer.

Paddenstoelen: Herman Snoek

info@epe-heerde.knnv.nl

Insecten: Gerard Plat

insecten@epe-heerde.knnv.nl

Geologie en Landschap: Tjada Amsterdam

geologie-landschap@epe-heerde.knnv.nl

Mossen: Mariet van Gelder

mossen@epe-heerde.knnv.nl

Vogels: Matthijs Bootsma

vogels@epe-heerde.knnv.nl

Zoogdieren: Frans Bosch

zoogdieren@epe-heerde.knnv.nl

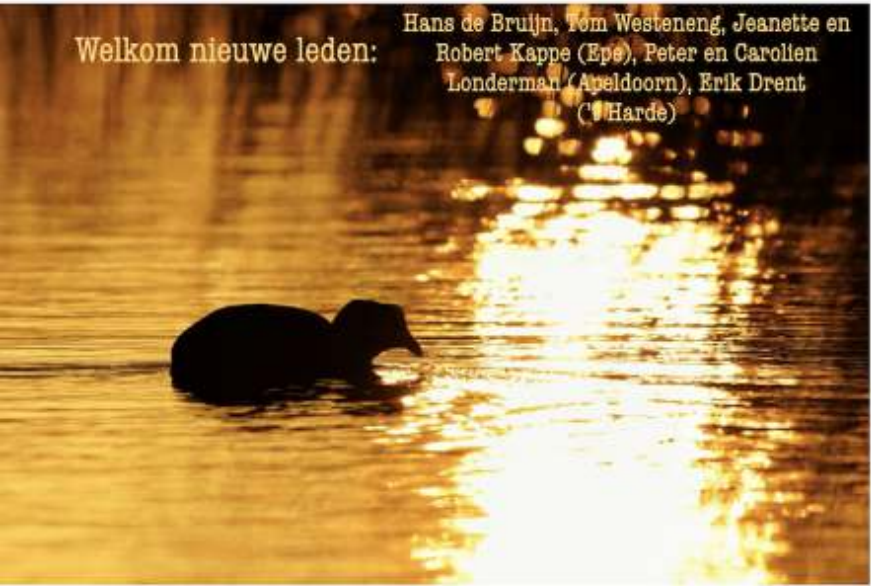
Natuurpadcommissie

Tjada Amsterdam, Margriet Maan

Tuinambassadeur

(Elly ter Stege): Vacature

Overleden d.d. 25-01-2025
Dhr. van Mossel

Welkom nieuwe leden: Hans de Bruijn, Tom Westeneng, Jeanette en Robert Kappe (Epe), Peter en Carolien Londerman (Apeldoorn), Erik Drent (Hardenberg)

Meerkoet, Veessen-Wapenveld landschapszone
Foto Koen Mistrat Haarhuis

Landkaartje, voorjaarsgeneratie, Vossenbroek Epe
Foto Henk van Woerden

Inhoud

Stuurpraat	4
Wandelen met Wim	5
Huismussen in hooi in kapschuren	7
Wandelen met Wim (vervolg)	8
Geologiewerkgroepen samen op pad in Twente en de Noordoostpolder	9
Onbekend ?(8)	11
Nieuw lid, nieuwe kansen! (reptielen en amfibieën)	12
Overstekend wild	12
Natuurmoment en de 1000-soorten nacht	13
Vogelexcursie Gortelse heide	14
Invasieve exoten	16
Paddenstoelenexcursie 1000-soortendag	17
Campina Open Boerderijdagen 2025	19
1000-soortendagen insectenwerkgroep	22

Stuurpraat

Als rechtgeaarde KNNV-ers laven we ons graag aan al het moois dat natuur en landschap ons te bieden hebben. Ik schrijf dit als ik - nog vol van indrukken! - net weer thuis ben van het jaarlijkse 'kamp' van de plantenwerkgroep. We bivakkeerden in Hellevoetsluis en hebben allerlei natuurterreinen op de kop van Voorne-Putten verkend. En ook nog een uitstapje gemaakt naar de Kwade Hoek op Goeree. Wat ik zeker ook even wil vermelden is dat de lokale KNNV-afdeling Hollandse Delta ons meer dan fantastisch heeft begeleid - dag in dag uit! - om ons naar de mooiste plekken te leiden en ons mee te laten liften op hun vergunningen om ook gebieden in te mogen die normaal niet voor publiek toegankelijk zijn. Daar kunnen wij zeker nog een voorbeeld aan nemen! Genoeg over dit uitje; daar komt later nog een uitgebreid verslag van ...

Even terug naar al het moois van natuur en landschap. Ik probeer dat regelmatig vast te leggen in foto's, maar ik heb al jaren geleden afgezworen om met een grote camera en diverse lenzen rond te sjouwen. Wat ik vastlegde ik 'gewoon' op m'n mobieltje, een refurbished exemplaar die een generatie of 6 achterloopt op de nieuwste mobieltjes. Kortom een beetje behelpen, maar ik red me er prima mee. Ik heb er een gewoonte van gemaakt om vrijwel al m'n foto's naar m'n computer te downloaden en dan te beoordelen welke het waard zijn om bewaard te worden en welke in de 'prullenmand' kunnen. En soms zitten er leuke verrassingen tussen! Als ik (toevallig?) net de goede afstand, lichtinval en instellingen te pakken heb, komen er soms plaatjes tevoorschijn waar ik echt van onder de indruk ben. Zo laat de natuur zich - wat mij betreft - ook op z'n allermooist zien, met een mate van detail zoals je dat met je blote oog eigenlijk niet kunt waarnemen. Ik voeg een paar voorbeeldjes van recente plaatjes bij.

Natuur en landschap hebben veel moois te bieden, zowel in het grote geheel, als in detail. Laten we er met z'n allen zuinig op zijn, goed voor zorgen en vooral ook van genieten!

Harry Rijken, Voorzitter

Ontdek, beleef en bescherm. Heb je belangstelling voor de natuur om ons heen? Het samen genieten staat voorop bij de leden van de KNNV. Dit kan op vele manieren: wandelen, excursies, studies, lezingen bijwonen, waarnemen en beleven, cursussen volgen en fotograferen. Met zorg voor de natuur en de omgeving.

Kom een keer vrijblijvend ontdekken wat de natuur te bieden heeft of loop mee met de maandelijkse wandeling. U bent van harte welkom!

Kijk op de website epe-heerde.knnv.nl voor het actuele overzicht.

Dinsdag 4 februari 2025: Wandelen met Wim.

De wandeling begint met een korte inleiding. Ik vang het woord route, getal 75, een jubileum, aantal wandelingen, kilometers, deelnemers en andere flarden op. Niet genoeg om precies te weten waar het over gaat en wat de juiste gegevens zijn.

De wandeling is afwisselend, gezellig en informatief. Bij een informatiebord over het Retentiegebied Smallertse Beek staan we wat langer stil.

We lezen over Beekprikken en biodiversiteit. Kijken om ons heen. Luisteren naar Grauwe ganzen en Wims verhaal over waterbuffers om overvloedig regenwater op te vangen en langer vast te houden. Zodra ik thuis kom mail ik Wim. ‘Over welk jubileum sprak je?’

Wims overzicht

Jaar	Aantal wandelingen	Aantal kilometers	Totaal aantal deelnemers	Gemiddeld aantal deelnemers
2017	10	51	112	11,2
2018	12	49	140	11,7
2019	11	57	159	14,5
2020	3	17,5	51	17
2021	6	32,5	69	11,5
2022	10	43	144	14,4
2023	12	52,5	188	15,7
2024	10	52	201	20,1
2025	2	10,5	36	18
Gemiddeld/totaal	9,6	38,5	1113	11,6

Per ommekeer ontvang ik een helder overzicht met een schat aan informatie. Jaartallen. Aantal wandelingen. Kilometers. Deelnemers. Alleen de wandellocaties staan niet vermeld.

In het uitstekende en toegankelijke Natuurklanken-archief zoek ik in het jaar 2017 naar relevante informatie. In nummer 2 is het raak. Bij Stuurpraat en in een extra artikel lees ik over de oprichting van deze wandelgroep. Iedere eerste dinsdagmorgen van de maand gaan wandelaars van 10.00 -12.00 uur ergens in de regio ongeveer 4 tot 6 kilometer wandelen. Doelen zijn:

- genieten van landschap en natuur;
- de omgeving (beter) leren kennen;
- lekker buiten zijn en mensen leren kennen;
- werken aan een gezond lichaam.

Tijdens de tochten kan iedereen iets over het landschap en de flora en of fauna vertellen. Wim zoekt iedere maand een route en loopt voor.

Eenmalig aanmelden per mail is voldoende: wim.oosterloo@epe-heerde.knnv.nl. Mocht de wandeling i.v.m. slecht weer niet doorgaan dan stuurt Wim op de wandeldag vóór 08.30 uur een mail. De eerste geslaagde wandeling met mooi voorjaarsweer vindt op dinsdagmorgen 7 maart 2017 plaats in het sprengengebied van Niersen. Inmiddels zijn we 8 jaar verder.

Dinsdag 1 april 2025: Wandelen met Wim

Deze keer lopen we een deel van het Kopermolenpad in Wenum-Wiesel. Staan stil bij de Wenumse watermolen, Donker- en Bleeksporige viooltjes en bij een wel heel bijzonder en hypermodern huis: Svart Lys. Zwart licht (Noors). Een bedrijfspand...? Een kantoor...? Een museum...? Of is het toch een woning....? Hè, wat is dat nou?

Een aantal jaren geleden geven de huidige bewoners architect Courage de opdracht hun oude woning met weinig licht aan de rand van het kavel te vervangen door een huis met veel licht (www.courage.nl).

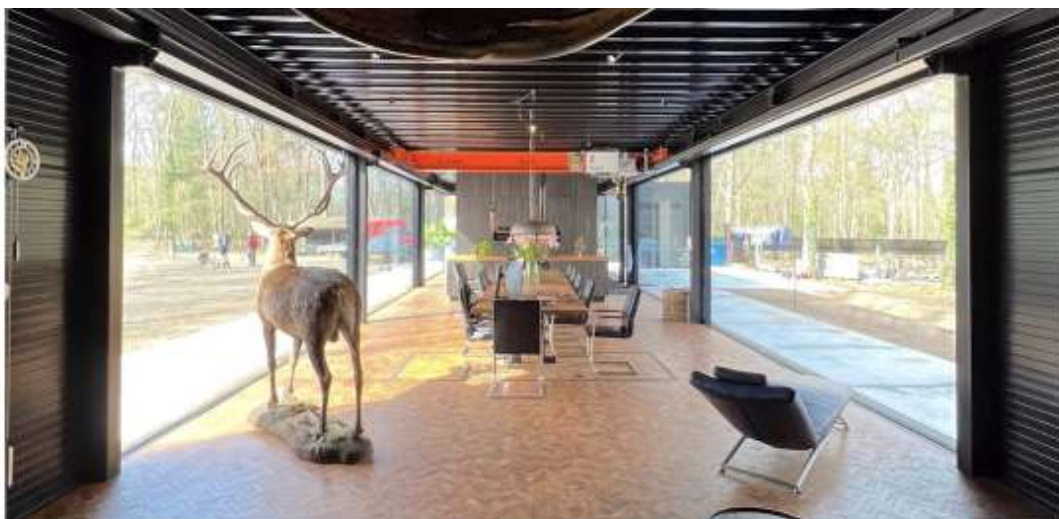
< Oude woning met weinig licht

Nieuwe woning badend in het licht >

De open keuken, woon- en leefruimtes zijn langgerekt. Overdekt en van glas. De bewoners kunnen maximaal van daglicht genieten en wij kijken er dwars doorheen. We zien een bijzondere combinatie van een lange tafel met daaromheen stoelen, een oude Porsche 944 om op te knappen en een levensecht opgezet Edelhert.

Thuis lees ik verder over dit bijzondere bouwwerk. De glazen gevels kunnen in de grond wegzakken zodat de binnen- en buitenruimte één geheel vormen. De slaapkamer heeft een glazen dak waardoor de bewoners, als ze nog niet slapen en wakker zijn, de sterrenhemel met Draak, Poolster, Grote en Kleine Beer aanschouwen. Een kraanbaan in dit gebouw is extraordinair en onmisbaar om alle loodzware spullen, waaronder een gebruikte skicabine, te kunnen verplaatsen. De combinatie van zwarte stalen binnen- en buitenkant midden in het bos maakt dit complex een echte eyecatcher.

De Porsche 944 ontbreekt. Die is op een later tijdstip het huis binnen gereden

Terug naar Wims overzicht. De gegevens spreken boekdelen. Het dieptepunt in 2020 is eenvoudig te verklaren. Verdere analyses laat ik aan de lezers. Op naar de 100.

Wandelen met Wim (vervolg)

Dat de inmiddels al vele jaren georganiseerde wandelingen (zie vorig artikel) op een vaste aanhang kunnen rekenen en onverminderd populair zijn, blijkt wel uit de verhalen en foto's die met enige regelmaat de redactie bereiken.

Op de volgende blz. een compilatie van de laatste 3 wandelingen:

1 april - Kopermolenpad, Wennum-Wiesel

6 mei - Erf van Daendels, Heerde

3 juni - Korte Broek, Vaassen

Foto's:

Ineke Buitenhuis en Willie van Eldert

De volgende wandelingen zijn gepland op: 1 juli, 5 augustus en 2 september. Meer informatie op de website.

Huismussen in hooi in kapschuren

Tekst & foto's Adrie Hottinga

In SOVON-nieuws stond een oproep voor meldingen van Huismussen die broeden in hooibergen dan wel kapschuren waar hooi opgeslagen is. Ik heb hierop gereageerd met een foto van Huismussen die nestgaten hebben gemaakt in gestapelde hooipakjes. Vervolgens kwam via Jan Schoppers een vraag of Huismussen ook daadwerkelijk broedsucces hebben in hooipakjes?

Op mijn erf is een oude kapschuur die ik heb gerestaureerd en tegen de inslag van regen heb ik hooipakjes opgestapeld, zodat de zolders droog blijven. In 2023 zag ik dat Huismussen nestgaten maakten en hier in 's nachts verbleven. In 2024 had ik al een vermoeden dat er broedpogingen waren, maar kon dat niet bevestigen. En nu in 2025 hebben zeker zes paar Huismussen in de nestgaten gebroed en jongen grootgebracht.

Kapschuur in Vorchten met nestgaten Huismussen in pakjes hooi

Op mijn erf broeden circa 10 tot 12 paar Huismussen in diverse soorten nestkasten en ook twee paar Ringmussen. Het broeden in de nestgaten tussen de pakjes hooi is dus op mijn erf een nieuw verschijnsel.

Nestgaten en overige gaten

Huismus met twee juvenielen

Wellicht een idee voor paardenliefhebbers om op deze manier broedlocaties voor Huismussen te creëren!

Wenumse watermolen

Bosanemoon

Bosviooltje

Kopermolenpad

Bezichtiging graf van Buys Ballot

Een 'hessenweg' (17e eeuwse handelsweg)

Fraaie schijnbok op Ratelaar

Hopen met maaisel, waarin paddenstoelen werden gevonden

Vroege leemhoed

Zuringrandwants

Geologiewerkgroepen samen op pad in Twente en de Noordoostpolder

Het lijkt nu weer even rustig te zijn rondom het museum Nature Docet in Denekamp, maar vorig jaar hing gedwongen sluiting dreigend in de lucht. Reden om het aloude museum toch nog maar eens te bezoeken; nu het nog kan. De geologiewerkgroep toog zaterdag 22 maart richting Twente. Op onze uitnodiging deed de geologiewerkgroep van de KNNV-afdeling Noordwesthoek dat ook. We ontmoetten elkaar bij het museum en trokken die dag samen op.

Blikvanger van Natura Docet is wellicht de verzameling opgezette vogels in een antieke setting: in volgepropte vitrine- en ladenkasten van donker eikenhout à la Teylers, een nostalgisch voorbeeld van voormalige natuureducatie. Het museum zet daar nu moderne opstellingen en uitbeeldingen tegenover, over de ontstaansgeschiedenis van Twente vooral. Maar het mooist is de collectie fossielen waaraan je je kunt vergapen, wonderlijke vroege levensvormen, uitgestorven en verstild vastgelegd in steen.

Als je toch in Twente bent, is een bezoek aan het infocentrum IJs en Es maar een kleine omweg. Bovendien biedt de weg erheen een blik op het fraaie, lichtgolvende landschap. Het infocentrum is bescheiden van omvang, maar biedt een goede kijk op hoe Twente werd gevormd door natuurlijke omstandigheden (de ijstijden) en door de mens die het essenlandschap boetseerde.

Noordoostpolder

Ken je trollenbrood? Nooit gegeten?

Da's maar goed ook, want je zou er je tanden op stuk bijten:

Stel je even voor: het is vele miljoenen jaren geleden. In een binnenzee, ergens in wat nu Scandinavië is, wordt door wisselende stromingen laagje voor laagje sediment afgezet. En dat tienduizenden jaren lang. In de geologie kijk je niet op een paar duizend jaar. Door de druk van bovenaf comprimeren en verstenen de onderste lagen. Als onder geologische omstandigheden die daarop volgen de versteende bodem in brokstukken aan het oppervlak komt, en in ijstijden het groeiende, schuivende landijs de stenen oppakt en meevoert, kan zo'n steen zo maar terechtkomen in wat nu Nederland is. Op Urk bijvoorbeeld. Dat gebeurde er met een flinke zwerfkei in het Geologisch Reservaat Van der Lijn op het voormalige eiland. Urk is, net als Schokland, een keileemhoogte, opgestuwd in de voorlaatste ijstijd. Toen het ijs smolt, het water daardoor steeg en stormvloedde de rest deden om de Zuiderzee te laten ontstaan, bleven Urk en Schokland hun kop boven water houden.

Bij de inpoldering van de Noordoostpolder in de jaren veertig van de vorige eeuw kwamen de voormalige eilanden op het droge te liggen. Waardevolle landbouwgrond op een paar delen polder na, die vol onhanteerbare keileem en zwerfstenen lagen.

Niks mee te beginnen, behalve inplanten met bomen. Dat werd het Urkerbos. Alleen een klein gebied, daar waar de meeste stenen lagen, werd door amateur-geoloog Pieter van der Lijn 'gered' en vrijgehouden van aanplant. Hij wist de polderontwikkelaars ervan te overtuigen dat wat boven water was gekomen uniek voor Nederland was: een onaangeroerde eindmorene van het landijs, pakweg 150.000 jaar oud.

Op de keileem in het geologisch reservaat heeft zich spontaan een jeneverbessenbos gevestigd >

Granieten, gneisen en gabbro's

Dat gebiedje werd het Van der Lijn-reservaat. Een postzegel in de polder, maar groot genoeg om er rond te struinen. Met een gids mag dat. De geologiewerkgroep Noordwesthoek (Steenwijk), waarmee we inmiddels een fijne band hebben opgebouwd, regelde zo'n gids en zaterdag 3 mei lieten de beide werkgroepen zich maar al te graag door Paul van Olm rondleiden. Hij weet waar de markantste zwerfkeien liggen, want grassen en kruiden onttrekken veel stenen aan het oog. Dankzij een onderhoudsploeg van vrijwilligers blijven niet alleen karakteristieke stenen zichtbaar, maar ook keienvloertjes, stukjes bodem die op een natuurlijke wijze geheel zijn geplaveid met zwerfkeien, in diverse soorten, kleuren en maten. Granieten vooral, maar ook gneisen, porfieren, gabbro's. En zandsteen dus, want dat is de kei die tot trollenbrood is geworden. Een ijstijd later door de vorst in plakken gespleten (zie foto vorige blz.), 50.000 jaar geleden misschien.

De meest karakteristieke zwerfstenen worden vrijgehouden van begroeiing

Raadselachtig

Na het geologisch reservaat op naar Kraggenburg, naar het Waterloopbos, echt polderbos: met 'eerstelingen' die al tot forse bomen zijn uitgegroeid, maar ook nog bos en een struiklaag die volop in ontwikkeling zijn. En te midden daarvan raadselachtige muurtjes en mechanische installaties: de schaalmodellen van havens, sluiscomplexen en andere waterwerken die het Waterloopkundig Laboratorium er aanlegde en achterliet, nadat computersimulaties het testwerk overnamen. Jaap Heida, lid van de geologiewerkgroep Noordwesthoek, is er gids en dat betekende een rondleiding vol wetenswaardigheden, nadat hij als voorbeeldig gastheer eerst de hele groep had getrakteerd op koffie en gebak. De wandeling werd een soort wereldreis, langs de haven van Bangkok, naar die van Lagos en naar de Deltawerken.

We hebben de Steenwijkers uitgenodigd in september naar de Veluwe te komen. We maken dan gezamenlijk een wandeling in het gebied Renderklippen, dit jaar het onderzoeksgebied van de afdeling Epe-Heerde.

Tekst Tjada Amsterdam

Foto's Willie van Eldert en Wim Brussee

Onbekend ? (8)

Vorig jaar ontdekte ik ze voor het eerst in mijn kasje met tomaten en komkommers. Ze zaten meestal keurig op een rijtje langs de rand van het blad van de komkommers. Wanneer ik het blad aanraakte werden ze druk en renden alle kanten op. De soort staat bekend als weinig agressief, maar kan behoorlijk van zich afbijten ontdekte ik. Hierover later meer. Dit jaar zag ik ze door de hele tuin heen, waar ze vroeg in het voorjaar druk bezig waren met bladluizen verspreiding en het zogenaamde melken van deze bladluizen. Ik maakte een foto en zag dat ze wat vage witte streepjes hadden. Iets met zebra of zwartwit dacht ik, maar het bleek al gauw dat die witte streepjes slechts bij bepaalde bewegingen onder het schildje even zichtbaar waren. Verder waren ze helemaal grijs-zwart van kleur. Grauwzwart heet dat. Dus het is grauwzwart, rent snel en is een mier. De **Grauwzwarte renmier** (*Formica fusca*).

Mieren komen evenals wespen en bijen uit de grote orde van de Hymenoptera (vliesvleugeligen). De Formicidae (mieren) zijn daar weer een familie in en de Formicinae (schubmieren) weer een subfamilie. Dit worden ook wel de bosmieren genoemd. Na dit formele stukje even een paar opvallende zaken.

De Grauwzwarte renmieren kennen net als de meeste mieren een vaste taakverdeling. De koningin zorgt met de mannetjes voor de voorplanting, de werksters zorgen verder voor alle andere zaken zoals het verzamelen van voedsel, de verzorging van het broed, onderhoud van het nest en ook de verdediging van het nest indien nodig. De werksters hebben geen vaste paden zoals veel andere miersoorten. De vrouwtjes rennen met hun lange poten alle kanten op om voedsel te vinden. Dit kan verschillend zijn. Zo halen ze de nodige koolhydraten en eiwitten uit gedode prooien en eten soms wat stuifmeel op bloemen. Maar boven alles prefereren ze de zoete vloeistof die bladluizen afscheiden. Zoals al eerder vermeld zijn Grauwzwarte renmieren weinig agressief, ze vermijden contact met andere mieren. Zelfs de veel kleinere wegmier proberen ze te ontlopen. Omdat ze liever de strijd niet aan gaan met andere mieren worden ze vaak door andere soorten als slaaf gebruikt. De koningin van een andere soort neemt het nest over en het werk komt dan voor rekening van de slaven. De werksters die de koningin al had zorgen dan alleen nog voor beschermende taken van het nest.

Dat Grauwzwarte renmieren tot de zogenaamde groep van bosmieren behoren wil niet zeggen dat ze alleen in bossen voorkomen. Door hun voorliefde voor bosranden en kleinere kolonies kunnen ze zich ook prima vestigen in tuinen. Ze hebben geen grote koepelnesten maar zijn al tevreden met een nest onder stenen of hout. Vorig jaar vond ik het nog leuk dat ze in mijn tuin zaten, maar toen dit voorjaar bijna alle bloeiende planten onder de bladluis zaten was dat wat minder. Maar met de komst van verschillende lieveheersbeestjes en hun larven is dat voorbij en verbaas ik mij elke keer weer over deze snel rennende mieren.

Tekst & foto Gerard Plat

Nieuw lid, nieuwe kansen!

Misschien heb je het gezien in het programma van de 1000-soortendag, of misschien heb je zelf wel meegedaan (zoals ook ik) ...

Erik Drent heeft zich aangemeld als nieuw lid (na in eerdere jaren al KNNV-lid geweest te zijn) en hij heeft bijzondere interesse in reptielen en amfibieën. Laat dat nu net een expertise zijn waarin onze afdeling nog geen werkgroep heeft.

Op de 1000-soortendag heeft Erik alvast wat van zijn expertise gedeeld in de excursie met een 10-tal deelnemers.

“Let op je schaduw, loop bij voorkeur schuin op de zon. Kijk hoe snel een zandplek opwarmt, ook na

een regenbui. Ook dan kun je reptielen vinden, want die moeten toch opwarmen en op pad om iets te eten te vinden.” Het was een klein voorproefje en het smaakt naar meer. Een mooie opstap naar een nieuwe werkgroep reptielen en amfibieën!

Harry Rijken

Overstekend wild

Tijdens de zoektocht naar (vooral) hagedissen werd niet alleen naar de grond gekeken, ook geluiden uit de lucht trokken onze aandacht. Een Koekoek! Twee zelfs, bleek toen de verrekijkers tevoorschijn kwamen.

Ook werden we bij het verlaten van het terrein nog verrast

door een grote groep Wilde zwijnen, die het pad overstaken.

Ze hadden geen haast, waardoor er genoeg tijd was om ze van een afstandje te bewonderen.

En vanuit de auto zelfs van dichtbij!

*Tekst & Foto's
Joke v. Litsenburg*

Natuurmoment en de 1000-soorten nacht

Tekst & foto's Hilde Ham

Voor de IVN-Natuurgidsenopleiding moet iedere cursist een gedenkwaardig moment uit de natuur kiezen en daar een kort verhaal over schrijven of vertellen.

Het kiezen van slechts één moment valt niet mee. Er zijn er zoveel. Een Viervlek die aan het uitsluipen is en halverwege het uitsluipen stopt en hangt. Wellicht wachtend op warmer weer? Een Koolmees met een Salvador Dali-achtige snor van bontharen? Een dode spitmuis en springlevende doodgraver als symbolen van dood en leven? Ik kies voor een onverwacht moment die me totaal verrast.

Naast de Werkschuur Bosbeheer van de gemeente Epe staan drie lakens opgesteld. Gerard, Herwin en ik slenteren van het ene naar het andere laken. De weergoden zijn ons niet gunstig gestemd. Het is té koud voor veel nachtvlinders. Slechts een tiental soorten vliegt rond.

Eén daarvan zit vlak bij de bosgrond op het laken. Een Veelvraat (*Mycrothylacia rubi*). De rupsen heb ik meerdere keren op verschillende locaties gezien (o.a. Hoog Buurlo, Garderen, Schaarsbergen). De foto van de rups heb ik op de Renderklippen gemaakt. Twee imago's zijn in 2024 bij de Natuurdag op de Schaapskooi in één van de LED-emmers geregistreerd. Ik fotografeer de volwassen Veelvraat. Een grijsbruine spinner met licht gekleurde dwarslijnen op de voorvleugel. Loop naar één van de andere lakens. Speur bij de tijdelijk brandende lampen die aan de Werkschuur hangen.

Keer terug en ontdek een wonder. Eitjes, 26 stuks. Nieuw leven. Maar of dit nieuwe leven kans van slagen heeft op een wit laken? Een lange sigaarvormige cocon ontbreekt nog in mijn collectie. Maar wie weet komt dat nog een keer. In de omgeving van de Renderklippen is de kans daarop groot want er staan voldoende houtige waardplanten voor deze nachtvlin-der: struikheide, bosbes, braam, berk en kruip-wilg.

Levenscyclus

- 1) Imago (♀ 26-31 mm, ♂ 22-26 mm)
- 2) Ei
- 3) Rups (tot 65 mm, augustus-april)

Bronvermelding:
Vlinderstichting.nl

Paul Waring en Martin Townsend, *Nachtvlinders. De nieuwe veldgids voor Nederland en België* (4e druk 2018), Kosmos Utrecht/Antwerpen

Vogelexcursie Gortelse heide

Tekst Adrie Hottinga

Op donderdagavond 12 juni waren 13 leden van de vogelwerkgroep bijeen voor een gezamenlijke wandeling op de Gortelse heide. De wandeling duurde van 20.00 tot 22.00 uur, omdat het daarna niet meer toegestaan is dit heidegebied van het Kroondomein te betreden. Doel was om vogels te spotten en geluiden van vogels te herkennen. De hoop was gevestigd op de waarneming van Grauwe klauwieren, maar deze wens werd uiteindelijk niet vervuld. Ik totaal werden in twee uur tijd 71 waarnemingen gedaan, van in totaal 29 vogelsoorten. Registratie van de waarnemingen vond plaats via LiveAtlas en Waarneming.nl. De overige diersoorten werden voornamelijk geregistreerd via ObsIdentify. Over de waarnemingen van de vogels kan vermeld worden dat er veel Roodborsttapuiten en Geelgorzen zijn waargenomen. Voor wat betreft de aanwezigheid van de Roodborsttapuit komt dit wel overeen met de huidige dichtheden op andere heidevelden. De heidevelden in onze regio worden in het kader van de Natura-2000-opgaven voor de Veluwe minder intensief beheerd. Er wordt minder struikheide gemaaid dan in het verleden. Dit lijkt zijn vruchten af te werpen voor groundbroeders zoals de Roodborsttapuit en ook de Geelgors broedt in ruigten en lage struikjes

Foto Matthijs Bootsma

Waargenomen vogelsoorten

Soort	Activiteit	Aantal	Soort	Activiteit	Aantal
Boerenzwaluw	foeragerend	enkele	Boomklever	roep	1
Boomkruiper	roep	2	Boompieper	zang	6
Boomvalk	jagend	2	Buizerd	jagend	1
Fitis	zang	9	Fluiter	roep	1
Geelgors	zang	5	Grote bonte specht	alarmerend	3
Houtduif	overvliegend	1	Kneu	zang	1
Merel	zang	2	Pimpelmees	roep	1
Putter	roep	1	Raaf	roep	3
Roodborst	zang	8	Roodborsttapuit	roep	6
Tijftjaf	zang	3	Turkse tortel	roep	1
Veldleeuwerik	zang	3	Vink	zang	4
Wielewaal	zang	1	Winterkoning	zang	2
Zanglijster	zang	1	Zwarte mees	roep	2
Zwartkop	zang	1			

Route Gortelse heide

Tijd: 19.57 – 22.09

Km hok: 27-42-55 Emst

Track: 4.480 meter

Plaatsbepaling waargenomen soorten komt niet overeen met feitelijke aanwezigheid vogelsoorten. LiveAtlas is alleen gebruikt voor de registratie van vogelsoorten, activiteit en aantallen.

Overige waarnemingen

Er zijn erg veel dode en vliegende Meikevers waargenomen. Wij hadden de indruk dat de twee jagende Boomvalken ook profiteerden van de vele Meikevers. Op één van de paden werd een hoorn van een mannetje Vliegend hert gevonden en in de omgeving van de parkeerplaats ook op een pad een levend vrouwtje Vliegend hert.

Kevers			
Bosmestkever	Bloedrode kniptor	Muisgrijze kniptor	Armedus spec. (kniptor)
Grote populierenhaan (bladkever)	Silpha cardinata (aaskever)	Vliegend hert ♂+♀	
Nachtvinders			
Gewone heispanner (imago)	Grauwe borstel (rups)	Hageheld (rups)	Heideringelrups (rups)
Overig			
Gewone oprolpissebed	Gewone panterspin	Goudoogje (gaasvlieg)	Kopjesbekermos (korstmos)
Weidekringzwam			

Op het westelijk pad langs de bosrand vonden wij een juveniele dode Hazelworm (foto Jenneke Kamphuis) en een adulte dode Hazelworm.

In de omgeving van het parkeerterrein waren veel naaktslakken op de paden.

Jenneke Kamphuis en Matthijs Bootsma hebben meerdere insecten/vlinders en enkele paddenstoelen gedetermineerd via ObsIdentify.

Bloedrode kniptor - Foto Jenneke Kamphuis

Vrouwtje Vliegend hert - Foto Matthijs Bootsma

Lezing Steenuil

Op donderdag 30 oktober 2025 zal Ronald van Harxen te gast zijn bij de KNNV om een lezing te verzorgen over de Steenuil. Ronald is voorzitter van STONE (Steenuilenvoerleg Nederland) en schrijver van diverse boeken waaronder zijn laatste boek 'Uilen' (te bestellen bij de KNNV-uitgeverij).

Zet deze datum alvast in je agenda. Aanvang lezing is 19.30 uur.

In de volgende Natuurklanken komt meer informatie. De lezing is voor leden en niet-leden, dus attendeer ook anderen op deze lezing!

Invasieve exoten

Tekst Joke van Litsenburg en Herwin Looman

Door toedoen van de mens komen steeds meer exotische soorten in onze omgeving terecht. De meeste van deze soorten overleven hier niet of veroorzaken geen schade. Slechts een beperkt aantal exoten wordt na vestiging 'invasief'. Deze invasieve exoten verspreiden zich en verdrukken inheemse dieren en planten, veroorzaken gezondheidsproblemen of verstopen onze wateren.

Lettersierschildpad

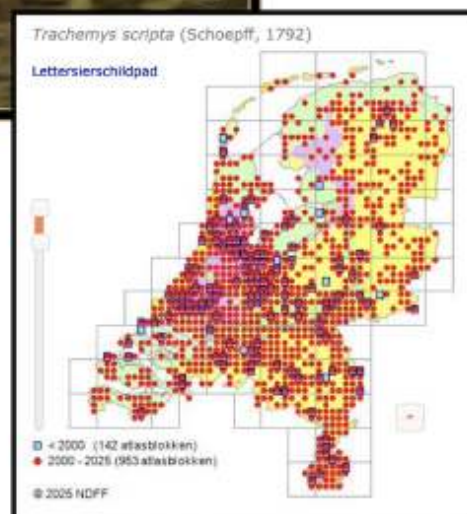
Onderstaande schildpad werd gespot in een kolk in het Kloosterbos in Wapenveld. Het betreft een "Lettersierschildpad", een verzamelnaam voor de ondersoorten Roodwangschildpad, Geelwangschildpad en Geelbuikschildpad. Sinds 2016 is de Lettersierschildpad opgenomen op de lijst van invasieve exoten die is vastgesteld door de Europese Unie ('Unielijst'). Dit betekent dat er een Europees verbod is op bezit, handel, kweek, transport en import van Lettersierschildpadden.

Uitgezette exemplaren komen in allerlei wateren voor; vooral in stedelijk gebied. Ons klimaat is (waarschijnlijk) te koud voor succesvolle voortplanting, maar sommige dieren kunnen zich jarenlang handhaven. De meeste soorten zonnen graag, waarbij ze vaak op hout en stenen liggen. Ze zijn zeer alert en duiken bij verstoring snel onder water. In Nederland komen ze in het hele land voor.

Foto
Herwin Looman

Het exemplaar van de foto behoort waarschijnlijk tot de ondersoort 'elegans', oftewel de Roodwangschildpad (*Trachemys scripta elegans*). Uit informatie van Waarneming.nl blijkt dat op dezelfde locatie al in 2012 twee 'vrijgelaten' Roodwangschildpadden aanwezig waren. Het is dan ook goed mogelijk dat de soort hier al sinds 2012 overleeft.

De KNNV werkt samen aan het project Signalering Exoten van het Team Invasieve Exoten dat op initiatief van NVWA (Nederlandse Voedsel en Warenautoriteit) is opgestart. Waarnemers spelen een belangrijke rol in het veld als het gaat om het signaleren van potentieel invasieve exoten. Leden van de KNNV kunnen zich abonneren op de Exoten-nieuwsbrief via: www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Paddenstoelenexcursie 1000-soortendag

Tekst & foto's Hilde Ham

23 mei 2025

Onze speurtocht begint met enkele Gekraagde aardsterren. Later komt daar een Grote aardster bij. Twee leuke vondsten. We kuieren gemoedelijk verder. Zijn blij dat het nog droog is. Helaas. Een flinke hagelbui passeert. Fijn voor de natuur. Minder prettig voor ons. We schuilen onder een paar bomen. Terwijl we staan te wachten halen we herinneringen op aan 'boompje-verwisselen'. Wie kent het spel niet. Bijna iedereen heeft ooit wel eens van boom gewisseld.

Herman noteert een Doolhofzwam. We ontdekken een Lieveleving (nachtvlinder) en staan stil bij drie Mestkevers die druk doende zijn met konijnenkeutels. Hoe kan het ook anders. De naam zegt het al. Mestkevers zijn dol op mest en vervoeren het van hier naar daar en van hot naar her. Boven- en ondergronds. Bos- en Voorjaarsmestkevers doen dat allebei. De bovenzijde van de zespotige coprofagen (poepeters) is zwart met een metaalblauwe weerschijn. Halsschild glad. In de twee dekschilden (elytra) met schimmelwerende en virus dodende chitinelaaag, zitten bij een Bosmestkever fijne lengtestrepen.

Alles draait om droge konijnenkeutels, koeien- en paardenmest in hun aardse bestaan. Natte drolletjes en vlaai- en laten ze links liggen. Niet geschikt voor consumptie noch voortplanting. Zodra het vocht uit de stront is opgelost draaien en rollen de bodemverbeteraars fraaie mestballen die in een ondergronds hol verdwijnen. Imago's bouwen ingenieuze gangenstelsels rondom de uitwerpselen en leggen eitjes in kleine kamertjes. De larven ontwikkelen zich voorspoedig want het voedsel is om de hoek. Zodra ze na een paar jaar volwassen zijn kruipen ze uit de duisternis naar het licht.

Terwijl de imago's met hun sterke behaarde gelede poten mest vervoeren liften parasieten en mijten gratis mee. Ook bemesten ze gratis en voor niets voedselarme gronden tijdens alle verplaatsingen. Dat spreekt bosbeheerders, boeren en bewindslieden aan.

De rondscharrelende kevers brengen mij terug in de tijd. In de Egyptische oudheid speelde de iconische mestkever met stevig chitineus pantser (een exoskelet), een grote rol in het mythologische scheppingsverhaal. De heilige pillendraaier (*Scarabaeus sacer*) groeide uit tot symbool van wedergeboorte, ontwikkeling en nieuw leven. Niet vreemd, want mestkevervrouwen leggen eitjes in zelfgedraaide, ronde mestballetjes waarna opgroeiende larven de plantaardige resten eten en zich tot imago's ontwikkelen.

Als halssieraad of herinneringsamulet markeerde het belangrijke levensgebeurtenissen, waaronder geboorte, dood, huwelijk en koninklijke inwijdingen.

Toetanchamons borstsieraad vertoont wat vorm betreft overeenkomsten met een Bos- en Voorjaarsmestkever (*Trypocopris vernalis*). Vanuit morfologisch perspectief lijkt Amenhoteps gedenkscarabee op een zeldzame Reuzenhaan (*Timarcha tenebricosa*).

< Gedenkscarabee van Amenhotep de III

Pectoraal van farao Toetanchamon >

In onze cultuur spelen zwarte Reuzenhanen met een lichte blauwachtige zweem, noch Bos- en Voorjaarsmestkevers, beide met een lengte van 12-20 mm, een rol van betekenis in overgangsrituelen.

Terug naar paddenstoelen. Omdat ze schaars zijn letten we ook op alles wat beweegt. Plotsklaps sta ik stokstijf stil. Ik ben mijn telefoon kwijt. Zoeken naar een speld in een hooiberg?

'Heb je de telefoon aanstaan?' vraagt Willie.

'Ja'.

'Dan gaan we bellen'.

Met z'n vieren lopen langzaam de route terug. Luisteren of we het geluid kunnen oppikken. Willie heeft goede oren. Zij zorgt voor grote opluchting bij mij en krijgt binnenkort een flesje wijn want zonder telefoon voel ik me erg onthand. Opgelucht kan ik weer mee doen met het speurwerk. Opgewekt lopen we verder.

Een nachtactieve Zwartkopmierenleeuw hangt stil aan een hek. Mooi beestje. De naam hangt samen met de larve, die met een speciaal trechtervormig valkuiltje mieren, spinnetjes en andere insecten vangt en eet. Een Harsbuilmot (foto re.) hangt niet aan tralies maar tussen twee dunne grassprietjes. De *Retinia resinella* is een vlinder uit de bladrollerfamilie.

Een Europese rode eekhoorn gebruikt een flinke boomstam als lange eettafel. Overal vinden we eetsporen waarmee dit zoogdier zijn aanwezigheid kenbaar maakt.

De paddenstoelenoogst mag dan misschien mager zijn met 19 soorten, de wandeling levert ons een rijkdom aan gedenkwaardige momenten. Zo weet ik nu dat Willie een goed gehoor heeft en met gespitste oren elke telefoon kan terugvinden waarvan het geluid

aanstaat. Jelske vindt het leuk om paddenstoelen onder een microscoop te leggen. Zij bestudeert sporen van de Hazelaarhoutzwam en concludeert dat de naam klopt.

Onze paddenstoelenexpert Menno stuurt haar af en toe extra informatie toe.

Voorzitter Harry staat op het punt van verhuizen. Hij geniet van alle Icarus-blauwtjes in zijn tuin en wil in de toekomst een paddenpoel of ringslangbroeihoop bouwen.

Fijn dat er tijdens dit soort excursies ook altijd tijd en ruimte is om persoonlijke verhalen uit te wisselen.

Campina Open Boerderijdagen 2025

Tekst Adrie Hottinga

Locatie: Maatschap Menkveld

Datum: vrijdag 30 mei 2025

Adres: IJsseldijk 111 Welsum

Deelname: KNNV Vogelwerkgroep afd. Epe-Heerde

Aanwezig: Matthijs Bootsma, Peter Hofs en Adrie Hottinga

Demonstratie: Matthijs Bootsma met drone voorlichting

Verzoek: maatschap Menkveld i.v.m. jarenlange zwaluwtellingen

Campina organiseert met haar coöperatieve agrariërs éénmaal per jaar Open Boerderijdagen. Eén van deze open boerderijdagen werd georganiseerd in samenwerking met maatschap Menkveld in Welsum. Een modern

melkveebedrijf met circa 1,75 ha agrarisch natuurbeheer en ook nog bloemstroken langs akkerbouwpercelen. De eigenaar van de maatschap, Ge Menkveld, heeft de Vogelwerkgroep gevraagd of wij een standje in wilden richten over Huis- en Boerenzwaluwen. De Vogelwerkgroep telt al ruim 20 jaar de huis- en boerenzwaluwnesten op 70 adressen tussen Terwolde en Wapenveld. Daarnaast worden ook huiszwaluwnesten in Heerde en Wapenveld geteld. Deze kolonietellingen worden verricht via de programmering van SOVON.

Van Ge Menkveld kwam het verzoek, om bekendheid te geven aan de zwaluwtellingen tijdens de Open Boerderijdag om iets te laten zien van de resultaten.

Wij hebben niet alleen iets laten zien van de resultaten van de huis- en boerenzwaluwtellingen, maar de Vogelwerkgroep in bredere optiek belicht.

De Boerenzwaluwen in ons werkgebied lopen terug in aantal, mede door de inrichting van nieuwe melkveestallen, waar ventilatoren met een luchtbevochtiger worden geplaatst om de melkkoeien te koelen voor een hoge constante melkafgifte. In de moderne melkveestallen nestelen Boerenzwaluwen hoofdzakelijk in de afkalffoxen van het melkvee. De populatie Huiszwaluwen blijft in het onderzoeksgebied redelijk constant.

Erf van Ge Menkveld op achtergrond gevel waar Huiszwaluwen broeden - Foto Matthijs Bootsma

De informatiestand werd bemenst door Matthijs Bootsma, Peter Hofs en Adrie Hottinga. Matthijs heeft meerdere keren voorlichting gegeven over het zoeken van weidevogelnesten en reekalveren met behulp van een drone . Via A3-posters hebben wij een overzicht gepresenteerd van de jarenlange tellingen van Huis- Boeren- en Oeverzwaluwen.

Huiszwaluw en Boerenzwaluw maatschap Menkveld

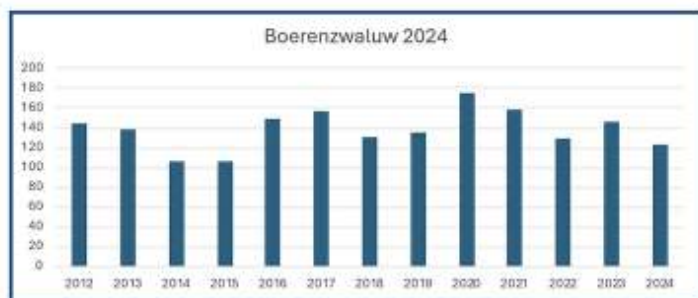

Boerenzwaluw - Foto Gerjan Petter

Huiszwaluw - Foto Adri de Groot

Boerenzwaluw: resultaten project Terwolde – Wapenveld

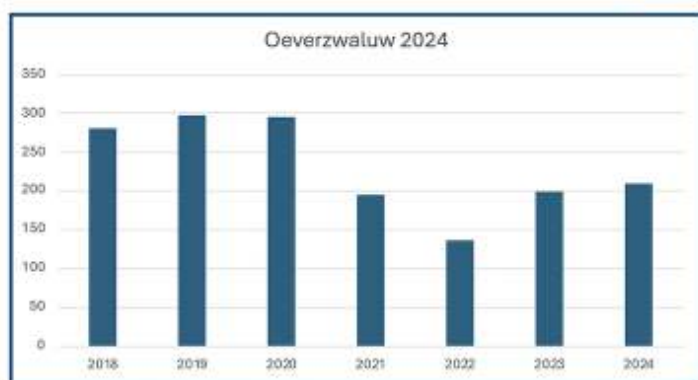
Al met al hebben wij interessante gesprekken gehad met veel buurtbewoners, maar ook met toeristen die op de Veluwe te gast waren.

Als vogelwerkgroep vinden wij het belangrijk om via publieksgerichte activiteiten meer bekendheid te geven aan de broedvogeltellingen en overige activiteiten van onze leden.

Huiszwaluw: resultaten project Terwolde-Wapenveld/Heerde

Er zijn veel publieksactiviteiten in Epe en Heerde waar de KNNV Vogelwerkgroep aan kan deelnemen

Oeverzwaluw: resultaten project Terwolde – Wapenveld

Overzicht van melkveebedrijf maatschap Menkveld: modern melkveebedrijf, belangrijk voor Huis- en Boerenzwaluw (dronefoto van Matthijs Bootsma)

1000-soortendagen insectenwerkgroep

Tekst Gerard Plat en Herwin Looman

De bijdrage van de insectenwerkgroep bestond uit een nachtvlinderavond op vrijdag en een excursie op zaterdagochtend in het bosgebied rondom de werkschuur van de gemeente Heerde.

Nachtvlinderavond

Ondanks de lage temperatuur hadden we toch nog een paar mooie waarnemingen. De lampen gingen rond 22.00 uur aan en er verscheen al vrij snel een Veelvraat. Deze begon direct een pakketje eitjes (zie blz. 13) af te zetten op het laken. Daarna waren er slechts een paar nachtvlinders, waaronder wel een paar relatief zeldzame soorten: de Vingerhoedskruiddwergspanner en de Bosbesalpmot, een micro-vlinder. Ook de qua formaat toch wel indrukwekkende Dennenpijlstaart bracht een bezoek aan een van de lakens. Leuke bijvangstten waren enkele in de omgeving roepende vogels: Nachtzwaluw vanaf de heide, een mannetje Bosuil en een overvliegende roepende Ransuil. Zie de tabel voor de waargenomen soorten.

Nachtvlinders op het laken en overige waarnemingen			
Veelvraat	Vingerhoedskruiddwergspanner	Fijnspardwergspanner	Getande spanner
Schijn-sparspanner / Sparspanner	Gewone spikkelspanner	Dennenpijlstaart	Gepijlde micro-uil
Bosbesalpmot	Gewone snipvlieg ♂	Gewone melkever	Berkenkielwants
Nachtzwaluw	Bosuil	Ransuil	Wild zwijn

Getande spanner

Vingerhoedskruiddwergspanner

Bosbesalpmot

Veelvraat ♀

Dennenpijlstaart

Ledemmers en lichtbak.

Op zaterdag werden de ledemmers en de UV-lichtbak geleegd. De temperatuur was in de nacht gezakt tot slechts 6 graden en bij zulke omstandigheden zijn de verwachtingen niet al te hoog. Resultaat: 1 Gewone spikkelspanner en een renspin.

Excursie bosgedeelte rondom werkschuur

Op zaterdag verkenden we het bosgedeelte rondom de werkschuur. Gerard had allerlei hulpmiddelen meegenomen om insecten te (onder)zoeken, waaronder onderzoeksbakken, emmer, harkje en loeppotjes. We keken omhoog op boomstammen en struiken en naar beneden op en onder doodhout en in de strooisellaag. Door deze open blik ontdekten we allerlei voor ons soms nog onbekende bodemdiertjes, kevers, vliegen, spinnen en een paar aanvullingen op onze nachtvlin-derlijst. Het werd een ware ontdekkingsstocht. Zakdra-gers, duizendpoten, miljoenpoten, pissebedden, plat-ruggen, enz. Soms verzamelden we iets in een loep-potje om het beter te bekijken. We zagen in totaal bijna 30 verschillende soorten, zie de tabel voor een over-zicht van de tot nu toe gedetermineerde soorten.

Foto's Dini Dam en Herwin Looman

Kevers			
Bosmestkever	Gewone meikever	Rozenkever	Slakkenaaskever
Dennenkniptor	Roodaarskniptor	Stenagostus rhombeus (kniptor, larve)	Bonte ribbelboktor
Schaakbordlieveheersbeestje	Tienvleklikeveheersbeestje		
Nachtvlin-ders			
Roomkleurige stipspanner (imago)	Witvlakvlinder (rups)	Sint-Jacobsvlinder (imago)	Geisha (imago)
Bleke langsprietmot (imago)	Smalpalpmot (imago)	Gewone zakdrager (zak/koker)	Sigaarzakdrager (zak/koker)
Overige insecten en geleedpotigen			
Glanzende houtmier	Duitse schorpioenvlieg	Gewone staartspin	Grote kaardespinn
Schorsmarpissa	Voorjaarshooiwagen	Gewone duizendpoot	Platrug spec. (miljoenpoot)
Kelderpissebed	Mospissebed	Tachycixius pilosus (glasvleugelcicade)	Landkokerjuffer (koker)

Bont zandoogje

Heideblauwtje

Klein geaderd witje

Dagpauwoog

Groentje

Oranjetipje

Gehakkelde aurelia

Klein koolwitje

Sint-Jacobsvlinder

Bruin blauwtje

Atalanta

Kleine vuurvliender